

9. Пономарев Д. Е. Качество закона и юридические конструкции / Д. Е. Пономарев // Совершенствование законодательства и правоприменения на современном этапе. – Минск, 2002. – С. 19-20.
10. Рабинович П. М. Юридическая техника законодательства в Украине: общие проблемы / П. М. Рабинович // Журнал российского права. – 2000. – № 4. – С. 136-142.
11. Толковый словарь современного русского языка / сост. Д. Н. Ушаков. – М.: Альта-пресс, 2005. – 1216 с.
12. Черданцев А. Ф. Юридические конструкции, их роль в науке и практике / А. Ф. Черданцев // Правоведение. – 1972. – № 3. – С. 12-19.

Бірюков Р. М., ОНЮА

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ НАЦІОНАЛЬНИХ ДЕРЖАВ

В современных реалиях глобализация является тем феноменом, под знаком которого происходят все события политической, социально-экономической, культурной и, конечно, правовой жизни общества. Глобализация характеризуется макромасштабным, многоплановым и внутренне противоречивым процессом усиления единого в мировом пространстве.

The modern reality of the globalization is the phenomena, that 'marks' almost all the political, social-economic and cultural fields of the society's life. The globalization is characterized as a process with different aspects, everywhere-spreaded and with interim antagonisms.

Глобалізація – одне з явищ, під знаком якого ХХІ століття змінило ХХ століття. Її можна охарактеризувати як масштабний, багатоплановий і внутрішньо суперечливий процес, що зачіпає практично всі сфери життя суспільства – економічну, політичну, соціальну і правову.

Глобалізація спричинила істотну трансформацію правотворчої діяльності у деяких суб'єктів-учасників міжнародного спілкування. Перш за все, мова йде про зниження ролі національного права і національної держави в результаті формування наднаціонального права і наддержавних утворень, яким делегується частка суверенітету і надається право ухвалювати обов'язкові для

всіх держав закони. Найбільш “просунутим” у цьому відношенні є Європейський Союз. Специфічна трансформація політичної влади, що спричиняє за собою істотні зміни в національному законодавстві, відбувається в умовах глобалізації і у зв’язку з переміщенням окремих складових суверенітету у ведення таких наддержавних, неурядових і навіть приватних інститутів, як Всесвітній Банк реконструкції і розвитку, Міжнародний валютний фонд, Всесвітня торгівельна організація (ВТО) та інші [1].

З проблемою глобалізації і все більш зростаючим підвищенням взаємозалежності держав нерозривно пов’язана проблема суверенітету. Проблема суверенітету – одна найважливіших проблем права. Суть і характер міжнародного права, питання про співвідношення його з правом внутрішньодержавним, про внутрішню компетенцію держави, про характер і межі державної влади, про юридичну природу території і природу міжнародних організацій, мирне співіснування держав, міжнародно-правовий примус і багато інших питань не можуть бути вирішені без з’ясування змісту суверенітету. Суверенітет як невід’ємну політико-юридичну властивість держави зумовлює існування і розвиток таких найважливіших міжнародних основ, як принципи пошани державного суверенітету, суверенної рівності, територіальної недоторканості і політичної незалежності держав, невтручання в їх внутрішні справи, ненапади.

Суверенітет, писав свого часу Г. Еллінек, за своїм історичним походженням є, перш за все, політичною ідеєю, яка пізніше стає юридичною [2]. І, як абсолютно справедливо відзначав І. Д. Льовін ще в середині 20 століть, зі всіх юридичних принципів суверенітет є найбільш політичним [3]. Сьогодні дане твердження не лише не втратило свого значення, а навпаки, отримує все більше актуальності в світлі зростаючої взаємозалежності держав і необхідності та неминучості реформування ООН. Справа не лише в прямому зв’язку проблеми суверенітету з питанням про суть, носія і межі політичної влади, а в значенні принципу суверенітету для політики найбільш розвинених країн – як внутрішньої, так і зовнішньої.

Перерозподіл влади на сучасному етапі глобалізації зовсім не носить однобічного характеру – від національних держав до наддержавних структур; він відбувається і у зворотному напрямі, у формі “локалізації”, тобто зростання ролі різних місцевих і регіональних співтовариств у межах національних держав, за

принципом “мислити глобально, діяти локально”. З’єднання глобалізації і локалізації дає порівняно нове поняття, що помалу входить у мову політичної науки, – “глокалізація”.

Тим часом національні правові системи поки що не пристосовані до якісно нової економічної, соціальної і політичної реальності. Цей факт турбує і Організацію Об’єднаних Націй, що обговорила на засіданні Генеральною Асамблеєю спеціальну Програму розвитку ООН під назвою “Глобалізація з людською особою”: “У новому столітті виклик глобалізації полягає не в тому, щоб зупинити розвиток глобальних ринків. Виклик полягає в тому, щоб знайти правила і інститути для ефективнішого управління на місцевому, національному, регіональному і глобальному рівнях з тим, щоб зберегти переваги глобальних ринків і одночасно створити необхідний простір, в якому людські, громадські і природні ресурси працювали не лише на прибутки, але і на людей» [4].

Дія глобалізації на економічну, політичну, соціальну і правову сфери життя держав і народів відбувається в різних формах і різними методами. Що стосується результатів такої дії, то їх потужність і спрямованість варіюються залежно від багатьох чинників, серед яких особливе місце займає правова політика.

Стосовно правової сфери найбільш поширено використання терміну «інтернаціоналізація», що означає, перш за все, зближення політичних і правових систем держав, поглиблення їх взаємовпливу і взаємодії. Спільна оцінка цього процесу найчастіше позитивна, оскільки він зв’язується насамперед з інтернаціоналізацією права держав під впливом міжнародного права, що має місце в багатьох, хоча і не у всіх, країнах світу. В той же час відвертість і залученість до світового правового простору означає не лише залучення до благ і цінностей світової цивілізації, але і весь зростаючий тиск, а часом відверте нав’язування культурних чужих ідей, моделей і уявлень. При цьому негативні наслідки світового нееквівалентного юридичного обміну часом виявляються на багато серйозніше, ніж позитивний ефект, що досягається. У зв’язку з цим почав навіть використовуватися термін «юридична експансія» [5].

У цих умовах особлива увага має бути приділена завданню втілення в життя конституційних норм, проголошених Україною. На жаль, стихійний характер процесу лібералізації приводить до того, що значна частка контролю над соціальною ситуацією в країні перестає розглядуватися як найважливіша функція держави,

яка дозволяє собі замінити завдання підвищення життєвого рівня всього населення адресною субсидіарною допомогою тільки людям, що знаходяться за межею бідності.

Специфіка глобалізації в правовій сфері полягає в тому, що цей процес виявляється і просліджується в тому або іншому ступені у всіх структурних частках національної правової системи, яка охоплює, на думку більшості дослідників, всі її компоненти як статичної, так і динамічної спрямованості. Мова йде, насамперед, про нормативну правову базу, а також систему джерел права і їх співвідношення. Виявляється процес глобалізації присутній у правотворчості і правозастосуванні, оскільки динамізм правової системи забезпечується, з одного боку, механізмом соціальної обумовленості правотворчої діяльності, а з іншої – соціальними чинниками правореалізації. Проте не меншу дію надає глобалізація і на правосвідомість людей. У подібних випадках ми стикаємося зі своєрідним перетворенням глобалізації як об'єктивного процесу розвитку продуктивних сил в ідеологію глобалізму, провідником якої є розвинені країни, насамперед США [6].

Значення глобальних інформаційних процесів важко переоцінити. Вони сприяють виробленню ефективних стратегічних рішень, бо охоплювані глобалізацією проблеми мають за своєю природою довгостроковий перспективний характер.

Поряд з глобальними інформаційними процесами виник і такий феномен, як глобальні інформаційні системи, під впливом яких формується глобальне інформаційне суспільство. Глобальні інформаційні процеси і системи надають істотну дію на правові, державні і політичні системи більшості країн світу, особливо їх правову політику.

Сучасна світова спільнота приступила до створення глобальної інформатизованої системи правової інформації, яка покликана охопити бази і банки даних за законодавством всіх держав світу. Поставлено завдання створення і зміцнення нормативної бази глобального інформаційного суспільства.

Істотну підтримку у формуванні правової політики надає комп'ютеризація парламентської діяльності, яка охоплює всі країни світу.

Глобальні інформаційні процеси підлягають правовому регулюванню. Потужною зброєю вирішення глобальних інформаційних проблем є всесвітня мережа Інтернет. У правовій сфері світова комп'ютерна мережа Інтернет виконує наступні функції:

отримання різноманітної нормативної правової інформації з баз даних різних країн світу; отримання соціально-правової інформації (статистичних, кримінологічних даних); використання мережі Інтернет для отримання фактів, пов'язаних з розслідуванням кримінальних справ і розшуком підозрюваних осіб; запобігання утворенню організованих злочинних груп та ін.

Вплив глобалізації на правотворення і його результат – законотворчість, відбувається в різноманітних формах, різними шляхами і способами у трьох основних напрямках: на стадії правотворчості, в законодавстві і відбивається в джерелах права.

В результаті перехідних процесів в правовій сфері відбувається не лише перетворення, а й становлення і розвиток нової якості правової системи і навіть не стільки становлення правової системи заново, а виникнення її нової типологічної суті, коли змінюються цілі системної якості всієї правової системи [7]. Це – зміни глобального характеру економічних і політичних структур в Україні, і їх правових основ, безумовно, що спираються на досвід країн з ринковою економікою. Нове ринкове законодавство при всій його суперечності, неповноті і недосконалості дозволило індивідам включитися в ринкові стосунки, поступово розвивати цивільний оборот. Дія економічного чинника привела до того, що була створена правова основа для розвитку нової для нашої держави системи суспільних відносин.

Правотворення під впливом процесу глобалізації набуває переліку особливостей і нових рис: воно, як і правова система, змінюється під впливом внутрішніх і, одночасно, зовнішніх чинників; відбувається істотна, хоча далеко не послідовна, демократизація механізму правотворення; з'являються нові суб'єкти правотворчості; законотворчість почала спиратися на ширшу соціальну базу.

Однією з особливостей законотворчості, пов'язаною з глобалізацією, стала поява нових проблем, що потребують правової регламентації таких, наприклад, як екологія, тероризм та інші, вирішення яких вимагає об'єднаних зусиль зацікавлених осіб і держав, оскільки без цього вони не можуть бути вирішені в умовах однієї національної держави. Останніми роками на перший план висувалися питання економічної і фінансової взаємодії з такими організаціями, як ВТО, МВФ; співпраця по лінії військово-стратегічних зв'язків, дії нових технологій на міжнародних відносинах; правах людини.

З'являється ще одна особливість, обумовлена глобалізацією, змінюється предмет правового регулювання; все частіше законодавець повинен працювати з проблемами не лише національного характеру, але і тісно пов'язаними з міжнародними відносинами. Таким чином, в законотворчості через процес глобалізації відбувається підвищення питомої ваги міжнародно-правового чинника в порівнянні з іншими, що враховується в законодавчому процесі.

Процес дії міжнародного права на законодавство і законодавчий процес відбувається в двох напрямках. Перше – це підписання нових конвенцій, які вимагають зміни українського законодавства. Другий напрям дії міжнародного права на внутрішньодержавний – це вступ національних держав до міжнародних організацій за умов деяких змін чинного законодавства.

Наведені нечисленні приклади підтверджують, скільки складних, вимагаючих осмислення нових проблем стоїть на шляху універсалізації правових систем в умовах глобалізації. Правова політика національної держави повинна не лише встигати за пропонуваними змінами, але і бути досить обґрунтованою національними інтересами, зрозумілою більшості громадян, сприйнятою суспільством, що не завжди відбувається в реальній практиці.

Глобалізація як макромасштабний і багатоплановий процес наростання спільного в світових правових системах на рівні правозастосування виражається у впливі загальновизнаних зразків правозастосовчої діяльності і моделей її організації на внутрішньодержавну практику.

Дія глобалізаційних процесів на внутрішньодержавну правозастосовчу діяльність відбувається декількома шляхами. Перший шлях полягає в приведенні у відповідність з міжнародними стандартами правових норм, що регламентують правозастосовчу діяльність, перш за все, охоронне правозастосування. Мова йде про значному оновленні національної законодавчої бази у сфері процесуального регулювання в ході судово-правової реформи, що проводиться в країні.

Глобалізаційні процеси пов'язані також із безпосереднім вживанням норм, принципів і прецедентів міжнародного права в українській правозастосовчій діяльності.

Під впливом глобалізаційних процесів знаходиться і організаційний рівень правозастосування, що виражено у вдосконаленні організації і діяльності самих правозастосовчих інститутів, в забезпеченні їх відповідності загальновизнаним моделям.

Процеси глобалізації пов'язані з зміною правосвідомості громадян. Домінуючою ідеологією епохи глобального розвитку стає максимізація свободи індивіда. Єдиною «гідною» метою для людини неоліберальна глобалізація готова визнати лише його прагнення до успіху (головним чином в бізнесі і кар'єрі), а для людства в цілому – економічний і технологічний прогрес.

Так, використовуючи механізми і засоби економічного, інформаційного, міжнародно-правового характеру, глобалізація, пропонує і нав'язуючи, головним чином, ідеологію неолібералізму, проникає у внутрішньодержавну сферу і стає все більш істотним чинником розвитку правової системи будь-якої сучасної держави.

Сьогодні одним з найбільш істотних інструментів дії і впровадження ідеології глобалізації в правову систему держави, особливо в правосвідомість громадян, стають механізми маніпулятивної дії, а також вживання так званих соціальних метатехнологій. Так, свого часу наукове вивчення психології людей дозволило виявити закономірності в масовій поведінці, а отже, і виробити рекомендації по його «каналізації» в тому або іншому напрямі [8]. Таку каналізацію, здійснювану неявно, називають маніпуляцією. До соціальних метатехнологій відносять такі соціальні технології, що в основному реалізуються через засоби масової інформації, особливо телебачення, за допомогою яких формується масова свідомість, – виробляються певні переконання і цінності, фактично створюються і нав'язуються якісь рамки розвитку особи і суспільства в цілому. Як справедливо відзначає М. Делягин, аналізуючи проблеми глобалізації, «...метатехнології все більшою мірою перетворюватимуться на «другу природу», утворюючи рамки і задаючи умови розвитку особи і людства в цілому» [9].

У цих умовах держава повинна приділяти значну увагу правовій освіті громадян, вести роботу по ознайомленню громадян з чинним законодавством, основними напрямками його розвитку, а також роз'яснювати правову політику, що проводиться державою.

Література:

1. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право XXI век / И. И. Лукашук. – М., 2000. – С. 126.
2. Еллинек Г. Н. Общее учение о государстве / Г. Еллинек. – СПб.: Юридический центр Пресс. – 2004. – С. 78.
3. Левин В. И. К вопросу о сущности и значении принципа суверенитета/ В. И. Левин // Советское государство и право. – 1949. – № 6. – С. 57.

4. Globalization with a human face // Human Development Report. – 1999. Р. 4
5. Тверякова Е. А. Юридическая экспансия: теоретико-историческое исследование: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Е. А. Тверякова. – Н. Новгород, 2002. – С. 23.
6. Дилеммы глобализации. Социумы и цивилизации: иллюзии и риски. – М., 2002. – С. 35 – 36.
7. Сорокин В. В. Концепция эволюционного развития правовой системы в переходный период: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. / В. В. Сорокин. Екатеринбург. – 2003. – С. 17.
8. Бессонов Б. Н. Идеология духовного подавления / Б. Н. Бессонов. – М., 1978. – С. 243; Лебон Г. Психология толпы / Г. Лебон. – СПб., 1995. – С. 116; Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / Г. Шиллер. – М., 1980. – С. 136.
9. Делягин М. А. Общая теория глобализации / М. Делягин // Общество и экономика. – 1998. – № 10 – 11. – С. 93.

*Лужанський А. В., Інститут держави і права
ім. В. М. Корецького*

ГАРАНТІЇ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ОЗНАКА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

В статті доказывается необходимость законодательного определения понятия «доступ к правосудию» как залога реализации права на обращение в суд, а также обосновано предложение о внесении соответствующих изменений в Конституцию Украины и разработки специального закона.

In the article the necessity of legislative determination of concept «access to justice» as a mortgage of realization of right on an appeal to a court is proved, and also suggestion about bringing of the proper changes in Constitution of Ukraine and development of the special law is grounded.

Доступність правосуддя в сучасних умовах розвитку українського суспільства та прогресивної світової спільноти вважається невід'ємним атрибутом правової держави.

Чітке і недвозначне законодавче врегулювання суспільних відносин, що пов'язані з правами особи, можна зазначити в якості необхідної передумови дотримання відповідних прав, а в разі їх порушення – запоруки санкціонованого та регламентованого державою захисту.